

ЕКСПЕРТИЗА КРИМІНОЛОГІЧНА – дослідження, спрямоване на виявлення кримінологічно значущих факторів (детермінант злочинності, чинників ефективності протидії їй), виникнення чи зміни яких пов'язані з об'єктом дослідження, а також розроблення рекомендацій щодо їх запобігання, мінімізації впливу, усунення або стимулювання.

Е. к., будучи спеціальним кримінологічним дослідженням, спрямованим на прийняття кримінологічно обґрунтованого рішення щодо проблемного питання, одночасно характеризується як різновид державних, постійних, поліфункціональних, соціальних експертиз, має евристичний характер та організується за принципом автогенезу.

З теоретичних міркувань **Е. к.** може піддаватися доволі широке коло об'єктів: нормативно-правові акти і їх проекти, будівельно-архітектурні проекти, проекти і плани організації заходів за участю значної кількості людей (мітинги, демонстрації, спортивні змагання, розважальні заходи і т. п.), програми соціального розвитку тощо. Перелік конкретних об'єктів кримінологічної експертизи у такому випадку може бути обмежений виключно предметом кримінології.

Одним із найбільш затребуваних різновидів експертизи як в умовах ліберальної трансформації правової системи, так і в умовах реалізації антикризової політики державного управління, є **Е. к.** нормативно-правових актів і їх проектів. Засновником ідеї її запровадження до практики кримінально-превентивної діяльності в Україні є А. П. Закалюк. Під його керівництвом у 1991 було організовано дослідження концептуальних та методологічних засад кримінологічної експертизи нормативно-правових актів і їх проектів. У результаті було вироблено поняття та науково-методичні засади проведення цієї експертизи. Під нею розуміється спеціальне, здійснюване на основі науково обґрунтованої методики кримінологічне дослідження нормативно-правових актів і їх проектів, спрямоване на виявлення, усунення або мінімізацію впливу таких їх

положень, що детермінують або ж можуть детермінувати злочинність чи блокують або можуть блокувати дію антикримінальних заходів (засобів), що застосовуються суспільством і державою. У більш широкому розумінні вказану експертизу можливо розуміти як форму кримінологічного контролю, що реалізується у вигляді наукового забезпечення процесу правотворчості і здійснюється в межах державної кримінологічної політики.

Об'єктом **Е. к.** у країнах її практикування (Республіка Білорусь, РФ та ін.) є нормативно-правові акти та їх проекти. Її предмет можна визначити за трьома напрямками: а) елементи правової системи суспільства; б) соціальні практики; в) злочинність як особливий вид взаємодії правової системи і соціальних практик.

Метою функціонування інституту **Е. к.** нормативно-правових актів і їх проектів має бути забезпечення кримінологічної безпечності та ефективності правового регулювання. Основні завдання вказаної експертизи – виявлення нормативно-правових детермінант злочинності та нормативно-правових криміногенних ризиків, формування науково обґрунтованих пропозицій щодо їх усунення чи мінімізації негативного впливу.

Нормативно-правовий криміногенний фактор (детермінанта злочинності) – положення чинного нормативно-правового акта, щої погіршують кримінологічну обстановку через безпосередню детермінацію злочинів або ж блокування кримінально-превентивних заходів. Нормативно-правовий криміногенний ризик – кримінологічно обґрунтована імовірність негативних змін у кримінологічній обстановці у зв'язку з можливою реалізацією проекту норми права або положень чинного нормативно-правового акта, які ще не призвели до зазначених змін.

Процедура **Е. к.** нормативно-правових актів і їх проектів охоплює три організаційно-методичні етапи: підготовчий, робочий, заключний.

Підготовчий етап **Е. к.** нормативно-правових актів і їх проектів починається після прийняття рішення про проведення експертизи і видання

відповідного акта компетентним органом державної влади. На цьому етапі мають з'ясуватися об'єкт експертизи, предмет її дослідження, визначатися склад робочої групи, відбуватися розробка програми експертного дослідження, визначатися джерела інформації, шляхи її збирання, необхідність матеріально-технічного оснащення, вартість робіт.

Робочий (основний) етап **Е. к.** нормативно-правових актів і їх проектів має складатися зі: а) збирання та аналізу інформації, що стосується об'єкта дослідження; б) кримінологічного прогнозування, що полягає у проєкції на соціальну площину криміногенно значимого аспекту розвитку суспільних відносин без урахування дії відповідного нормативно-правового акта (або ж без внесення змін до останнього), а також у відповідній проєкції з урахуванням дії правових норм зазначеного нормативно-правового акта. Застосовуються всі методи, властиві для прогностичного кримінологічного дослідження.

Заключний етап має полягати у наданні науково обґрунтованих конкретних висновків стосовно наявності чи відсутності кримінологічно неефективних норм права у нормативно-правовому акті чи його проєкті та викладенні відповідних пропозицій щодо їх усунення.

Різновидом **Е. к.** нормативно-правових актів і їх проектів, що практикується в Україні, є антикорупційна експертиза. Її метою є виявлення та усунення/мінімізація впливу корупціогенних факторів – норм права (їх проєктів), які здатні детермінувати корупційні правопорушення або блокувати дію антикорупційних заходів. До основних корупціогенних факторів відносяться такі.

1. Фактори, що зумовлюють наявність конфлікту інтересів у діяльності суб'єкта корупційних правопорушень: 1) відставання норм права від реальних потреб службової діяльності суб'єкта корупційного правопорушення та забезпечення його побутових потреб; 2) привнесення до суспільних відносин елементів конфліктності інтересів і поведінки різних

соціальних груп (за майновими, соціально-демографічними показниками); 3) наявність правових передумов для формування колізій правових інтересів у кореспондуючих суб'єктів правовідносин; 4) надлишковість публічно-правових форм і методів регулювання суспільних відносин, що не виправдано обмежують свободу соціально-економічної діяльності; 5) невідповідність способів (типів) правового регулювання (дозвільний, зобов'язальний, заборонний, диспозитивний, імперативний) сфері та предмету правового регулювання, його цілям, принципам, а також вимогам правопорядку та законності; 6) необґрунтована комерціалізація обігу суспільних благ; 7) фінансово-економічна, організаційно-управлінська, наукова, кадрова та інша незабезпеченість практичної реалізації положень проекту нормативно-правового акта.

2. Фактори, що полегшують чи іншим чином детермінують учинення корупційних правопорушень, блокують дію антикорупційних заходів: 1) нечітке визначення функцій, прав, обов'язків і відповідальності службових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування; 2) створення надмірних обтяжень для одержувачів адміністративних послуг; 3) відсутність або нечіткість адміністративних процедур: а) невизначеність порядку реалізації суб'єктивних прав чи виконання юридичних обов'язків; б) незабезпеченість нормативно-правового акта (чи окремих його норм) адміністративними процедурами – нормативно встановленим порядком і строками виконання обов'язків державних органів, службових, юридичних і фізичних осіб; в) відсутність способів примусового виконання нормативних положень, відновлення і захисту порушених прав та законних інтересів; г) відсутність нормативно закріплених засад здійснення контролю (в тому числі системи звітності) за державними органами та службовими особами й громадянами; д) відсутність порядку здійснення повноважень контролюючими державними органами і службовими особами; е) надмірна обтяженість контрольних процедур для підконтрольних осіб; 4) відсутність

чи недоліки конкурсних (тендерних) процедур; 5) невизначеність об'єктно-предметного та суб'єктного складу правовідносин, умов і підстав їх виникнення, зміни чи припинення; 6) невизначеність і розбалансованість інтересів суб'єктів правовідносин, їх прав та обов'язків; 7) не виправдано широке надання реєстраційних, дозвільних, контрольних та юрисдикційних нормотворчих повноважень державним органам і службовим особам, у тому числі за формулою «мають право»; 8) недоліки, пов'язані з установами юридичної відповідальності, порядку її реалізації: а) відсутність відповідальності за суттєві порушення вимог нормативно-правового акта; б) конкуренція типів і видів юридичної відповідальності; в) неконкретизований чи обмежений опис ознак складу правопорушення; г) тощо.

Лит.: Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. – К., 2007; Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні. – Х., 2008; Орлов Ю. В. Кримінологічна експертиза нормативно-правових актів і їх проектів. – Сімферополь, 2010.

Ю. В. Орлов